
ПОГРЕБНА А.В.,
студентка, Інститут
післядипломної освіти Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГА В РІЗНИХ ВИДАХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті представлено короткий теоретичний огляд проблеми оцінки ефективності психологічної діяльності; проаналізовано та систематизовано існуючі критерії ефективності роботи психолога в різних видах психологічної допомоги.

Ключові слова: ефективність, психологічна допомога, критерії ефективності, психологічна практика.

В статье представлен короткий теоретический обзор проблемы оценки эффективности психологической деятельности; проанализировано и систематизировано существующие критерии эффективности работы психолога в разных видах психологической помощи.

Ключевые слова: эффективность, психологическая помощь, критерии эффективности, психологическая практика.

The article contains a short theoretical overview of the problem of psychological practice effectiveness assessment; analysis and systematisation of the existing efficiency criteria of psychologist's work in various types of psychological assistance.

Key words: effectiveness, psychological assistance, efficiency criteria, psychological practice.

Постановка проблеми. Активний та стрімкий розвиток сучасного суспільства спричиняє за собою зміни у всіх сферах життя та висуває нові вимоги відповідності. Цей процес, безумовно, зачіпає і сферу практичної психології, таким чином стимулюючи якнайшвидший розвиток та становлення вітчизняної сфери психологічних послуг. За подібних умов оцінка ефективності психологічного впливу стає важливою складовою процесу надання психологічної допомоги.

Однак, в силу соціальних, історичних та культурних факторів, практична психологія в нас відрізняється від такої на Заході, а одні й ті самі проблеми набувають іншого соціально-психологічного змісту. Що фактично унеможливає повне перенесення західного практичного досвіду на вітчизняні реалії, а отже – й потребує спеціального підходу до оцінки ефективності психологічного впливу в наших умовах. Це породжує необхідність виділення об'єктивних критеріїв, що дозволяли б оцінити результативність роботи психолога-практика в різних видах психологічної допомоги у нашій країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В різний час необхідність оцінки діяльності психолога-практика ставала предметом уваги значної кількості дослідників. Так, Г. С. Абрамова, Р. Кочюнас, М. М. Огінська та В. М. Розін, А. А. Осіпова, Г. В. Тимошенко та

О. А. Леоненко, О. В. Хухласва – звертали увагу на це питання у своїх дослідженнях. В кожному з них науковці пропонували свій власний ґрунтовний погляд на оцінку ефективності різних видів психологічної діяльності.

У своїх останніх публікаціях І. М. Бушай та С. В. Уманський пропонують нові критерії для оцінки ефективності психологічного консультування та психотерапії, а Т. В. Бушуєва детально розглядає існуючі в літературі підходи до особистості психодіагноста, торкаючись питання ефективності виконання роботи цією категорією професіоналів.

Ґрунтовне дослідження критеріїв ефективності психологічного консультування було проведене М. Г. Бобковою та В. В. Гарасвою, у результаті якого критерії оцінки, що до цього моменту виділялися в літературі, були проаналізовані та емпірично досліджені, на основі чого була розроблена модель ефективного психологічного консультування.

Між тим, попри наявність публікацій з даного питання, серед науковців відсутня однаковість у поглядах на нього, а окремі критерії для оцінки ефективності різних видів психологічної діяльності, що виділялися у вітчизняній літературі до цього моменту – не впорядковані в єдину систему.

Формулювання цілей статті. Уточнення поняття ефективності та конкретизація його місця в системі

характеристик діяльності, розведення понять «результативність», «ефективність» та «успішність». Теоретичний огляд проблеми оцінки ефективності психологічної діяльності. Аналіз і систематизація вже існуючих критеріїв для оцінки ефективності різних видів психологічної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка зовнішня, тобто трудова діяльність має свою психологічну макроструктуру [5, 31], відповідно до якої вона обумовлюється попередньо поставленою метою та завершується тим або іншим результатом. Як професійна трудова діяльність, що має певну мету, психологічна допомога також завжди буде мати той чи інший результат. Залежно від ступеня досягнення психологом-практиком конкретної мети він може говорити про результативність своєї діяльності і визначати її кінцевий підсумок як успішний або неуспішний.

В людському житті поняття успіху має ключове значення. На побутовому рівні розуміння успіху співвідноситься з досягненням людиною конкретної мети, але може бути розглянуто і більш детально. Так, дослідники (О. В. Лібін, С. О. Дружилов) звертають увагу на дві основні складові успіху: особистісний успіх, що розглядається як особистісна характеристика (тобто ступінь реалізованості людини) та успіх діяльності як характеристика своєрідності кінцевого результату чи продукту діяльності, що може визначатися за допомогою таких показників як корисність, точність, майстерність, чистота [7].

Таким чином, поняття успіху чи, навпаки, неуспіху безпосередньо зав'язане на діяльнісній стороні людського життя і серед іншого може слугувати підставою для оцінки ступеня особистої реалізованості людини (її

успішності).

При цьому характеристика успіху значно рідше використовується для позначення міри успіху саме професійної діяльності людини, а не будь-якої діяльності взагалі. І тут якраз варто відзначити деяке змішання вищезазначеного поняття успіху діяльності з поняттям її ефективності. У такому разі «успіх» і «ефективність» діяльності використовуються як рівнозначні, а їх використання окремо не обґрунтовується.

В свою чергу С. О. Дружилов визначає успішність професійної діяльності як інтегральну характеристику результату виконання діяльності суб'єктом праці, яка визначається на основі співвіднесення якості та кількості виробленої продукції (або послуг) з психологічною, фізіологічною, технічною, економічною ціною діяльності (показниками ефективності діяльності) [5, 34].

Таким чином, у співвідношенні понять «успіх» – «ефективність», поняття ефективності є складовою частиною успіху в професійній діяльності, і підставою для оцінки її успішності чи неуспішності.

Термін «ефективність» походить від латинського *efficientia*, і згідно з тлумачним словником «ефективний» визначається як такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, такий, що дає найбільший ефект [9]. Крім власне «ефективності» дослідниками широко використовуються й інші поняття, покликані виразити успішність діяльності, як, наприклад, «продуктивність», «виробнича активність», «якість праці» чи деякі інші, часом без будь-якого на те обґрунтування. Як зауважує Дружилов, частіш за все також абсолютно не розводяться поняття продуктивності й ефективності, що відбувається скоріш за все

в силу близькості понять «продукт» і «ефект» [5, 262].

В деяких точних науках поняття ефективності досить чітко визначене і піддається математичному обчисленню. Так, одне з відомих на сьогодні визначень ефективності ґрунтується на економічних показниках, де вона розуміється як відношення результату до витрачених ресурсів [6]. Такий підхід передбачає порівняння показника отриманого ефекту з показниками тих витрат, що були здійснені в процесі отримання даного ефекту. І перша, і друга група показників в такому разі є вимірюваними. В свою чергу ці показники, що служать мірилом або підставою для оцінки, визначення чи класифікації чогось, і власне використовуються при оцінці ефективності, називаються критеріями [9].

Вперше розширення поняття ефективності за межі економічної сфери відбулося завдяки праксеології. Її засновник, Т. Котарбінський, називав її загальною теорією ефективної організації діяльності і вказував, що праксеологи мають своєю метою дослідження техніки раціональної діяльності, тобто тих вказівок і застережень, «що важливі для всякої дії, ефективність котрої необхідно підвищити» [7, 20].

Відтоді дослідниками активно розвивалося поняття ефективності вже як характеристики діяльності. Сьогодні Дружилов підводить підсумок, що ефективність як характеристика діяльності являє собою відношення результату діяльності до ресурсів або витрат цієї діяльності, якими виступають вже цінності, потреби, цілі та засоби (як приватні критерії ефективності) [5, 264].

Разом із тим огляд літератури свідчить, що при всій наявній різноманітності підходів до питання ефективності діяльності взагалі, на сьогоднішній

день залишається невиробленим конкретне розуміння ефективності психологічної діяльності зокрема. Як не зрозуміло й те, що саме має слугувати складовими для оцінки такої ефективності. В силу особливої специфічності самої психологічної діяльності як такої і тих відносин між її суб'єктом і об'єктом, що складаються в умовах такої взаємодії, економічний або технічний підходи до оцінки психологічної ефективності загалом не представляються доцільними.

Таким чином, виходячи із вищезазначеного ми можемо говорити про те, що ефективність як характеристика діяльності закономірно може бути використана і для оцінки результативності (або успішності) професійної діяльності, для чого вона і застосовується сьогодні.

Практична психологія, предметом вивчення якої є індивідуальність і неповторність людини в конкретних обставинах її життя, ставить своїм завданням не лише вивчення індивідуальності людини, але й обґрунтування впливів на неї з метою прояву можливостей людини [1]. У професійному сенсі це означає, що практична сфера психології стає полем діяльності відповідного фахівця-практика. Головна мета діяльності психолога в такому випадку конститує себе вже у формі психологічної допомоги.

Сутність психологічної допомоги, як і її структура, розуміється дослідниками по-різному. У відповідності зі своїм розумінням, кожен автор пропонує і свою класифікацію видів допомоги: представляючи в її структурі від двох видів, як то консультування і психологічна корекція [12], до чотирьох і більше, як це робить, наприклад, А. А. Осіпова, виділяючи психодіагностику, психокорекцію, психотерапію, психологічне консультування, профорієн-

тацію та інші [8].

Детальний аналіз наукової літератури дозволив нам зібрати разом критерії для оцінки ефективності психологічної допомоги, котрі до цього моменту пропонувалися окремими авторами.

Як найбільш зручна для роботи, нами була використана класифікація, представлена Г. С. Абрамовою, що умовно розділяє психологічну допомогу на чотири види: психодіагностику, психологічну корекцію, психологічне консультування та психотерапію [1]. У відповідності з цією класифікацією нами групувалися виділені критерії.

Перший висновок, що був зроблений у процесі роботи, полягає в тому, що, хоча кожним автором і пропонуються спеціальні критерії для оцінки ефективності різних видів допомоги, при більш близькому їх розгляді стає зрозуміло, що дані критерії можливо екстраполювати також і на інші види психологічної допомоги. На нашу думку, подібна ситуація пов'язана перш за все із вище згадуваною специфікою вітчизняної сфери практичної психології. У межах котрої психологічна допомога постає єдиним конгломератом теорій і технік, де один і той самий спеціаліст частіш за все опиняється одночасно задіяним у наданні різних її видів.

У зв'язку з такою ситуацією ми розглядали весь масив критеріїв в цілому, лише в якості уточнення зазначаючи той вид психологічної допомоги (окремо в дужках), для котрого ці критерії були першопочатково запропоновані.

Подальший аналіз критеріїв дає нам підстави для виділення декількох умовних рівнів терапевтичного процесу, в яких лежать ці критерії.

1. Професійні й особистісні характеристики психолога-практика:

- автентичність, відкритість власно-

му досвіду, розвиток самопізнання, сила особистості та ідентичність, толерантність до невизначеності, прийняття особистої відповідальності, глибина стосунків з іншими людьми, постановка реалістичних цілей, емпатія (Р. Кочунас, консультування) [4];

- надійність професійної позиції (Г. С. Абрамова, психодіагностика) [1];
- відповідальність, відкритість, гнучкість мислення і поведінки, неупередженість, неагресивність, емпатія (О. В. Юдіна, психодіагностика) [3, 159].

2. Особливості процесу взаємодії між клієнтом та психологом-практиком:

- безпека (С. В. Уманський, психотерапія) [11];

3. Характеристики наступного результату:

- поява у людини нових переживань з приводу своєї задачі (Г. С. Абрамова, консультування) [1];
- наявність таких суттєвих особистісних перемін, які супроводжуються емоціями радості, задоволення, натхнення, покращення емоційного фону, світовідчуття, самопочуття (І. М. Бушай, консультування) [2, 113];
- набуття клієнтом таких ознак як автентичність та адаптивність (Г. В. Тимошенко, О. А. Леоненко, психотерапія) [10, 218];
- формування внутрішнього локусу контролю, відсторонення, надія на можливість змін, поява в житті цінних подій, переключення уваги (М. М. Огінська, В. М. Розін, психотерапія) [4];
- зміни, що їх суб'єктивно переживає клієнт, параметри змін, що піддаються об'єктивній реєстрації, стійкість змін (А. А. Осіпова, психокорекція) [8, 31];
- психологічне здоров'я (О. В. Хухла-

ева, консультування та психокорекція) [12].

Нарешті, окремо варто відзначити виділення Г. С. Абрамовою в контексті психодіагностики такого важливого критерію як «надійність інструментів роботи» [1], що в подальшому може слугувати підставою для розгляду ще одного рівня терапевтичного процесу, як то: робочі інструменти психолога-практика.

Очевидно, що виділені нами рівні відображають лише окремі сторони або елементи процесу психологічної допомоги, яка на практиці завжди являє собою єдину нероздільну реальність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на вищесказане, ми можемо констатувати деяку розрізненість у поглядах на оцінку ефективності психологічної допомоги, певну фрагментарність в існуючих уявленнях про критерії цієї ефективності, і нарешті, як результат – відсутність на сьогодні єдиної системи таких критеріїв.

Складно не помітити і часткове ви-

падіння із загального поля даних такої невід'ємної сторони процесу психологічної допомоги, як клієнт або суб'єкт діяльності психолога-практика – а саме відсутність таких критеріїв, які розглядали б індивідуально-психологічні характеристики клієнта як безпосереднього учасника терапевтичного процесу. Що, безумовно, також має бути враховано в оцінці ефективності психологічної допомоги. Для цього необхідно подальше виділення по можливості об'єктивних показників основних психологічних особливостей клієнта, який бере участь у процесі психологічної допомоги.

Таким чином, все разом це породжує необхідність більш ретельного вивчення питання для подальшої розробки дієвої моделі оцінки ефективності психологічної допомоги. На нашу думку, подібне дослідження може стати ще одним важливим кроком на шляху розвитку та становлення практичної сфери психології і зробити вагомий внесок у справу надання суспільству ефективної та дієвої психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Г. С. *Практическая психология. Учебник для студентов вузов.* – Изд. 6-е., перераб. и доп. – М.: Академический проект, 2003. – 496 с. – («Gaud-eatus»).
2. Бушай І. М. Типові помилки психолога-консультанта у професійній діяльності // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 113-119.
3. Бушуєва Т. В. Модель особистості психодіагноста: підходи до побудови // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 12. – С. 155-164.
4. Бобкова М. Г., Гараєва В. В. Критерии эффективности психологического консультирования // Вестник Тюменского государственного университета. – 2011. – № 9.
5. Дружилов С. А. *Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход.* – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр» – 2011. – 296 с.

6. Економічний словник-довідник: За ред. док. екон. наук, проф. С. В. Мочерного / Худож. оформ. В. М. Штогрин. – К.: Феміна, 1995. – 368 с. – (Nota bene).
7. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе / Пер. с польск. – М.: Экономика, 1975. – 271 с.
8. Осипова А. А. Общая психокоррекция. Учебное пособие. – М.: СФЕРА, 2002. – 510 с.
9. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980 / [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.
10. Тимошенко Г. В., Леоненко Е. А. Работа с телом в психотерапии: Практическое руководство. – М.: Психотерапия, 2006. – 480 с.
11. Уманский С. В. Безопасность как критерий эффективности / [Электронный ресурс] / С. В. Уманский. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/psychotherapub.htm>.
12. Хухлаева О. В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.